

KATALOGŲ SISTEMOS PERTVARKYMAS TARYBINĖS
BIBLIOTEKININKYSTĖS PAGRINDAIS
VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKOJE (1948—1953)

DANUTĖ KASTANAUSKAITĖ

Katalogų paskirtis — tinkamai atskleisti bibliotekos fondus. Jų sudarymo organizacija ir metodika keičiasi, augant skaitytojų poreikiams, kintant fondų struktūrai ir dydžiui, kylant bibliotekininkystės teorijos lygiui. Tobulėjantys katalogai duoda didesnes galimybes literatūros paieškai ir informacijai apie tą literatūrą. Jie padeda išplėsti skaitytojo supratimą apie nagrinėjamą problemą, leidžia konkrečiau apibrėžti jo užklausimus.

Todėl reikėtų plačiau nagrinėti katalogų ir juos veikiančių faktorių sąveiką.

Šiuo požiūriu ypač svarbus būtų Vilniaus V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos (toliau VVU MB) katalogų sistemos tyrimas. VVU MB tenka išskirtinis vaidmuo kitų respublikos bibliotekų tarpe, padedant vystyti mokslinį darbą, rengti aukštos kvalifikacijos specialistus, sugebančius atlikti savarankiškus tyrimus. Taigi, šios bibliotekos katalogų sistemos analizė galėtų padėti, keliant katalogų efektyvumą, plačiau atskleidžiant profesoriams, dėstytojams ir studentams bibliotekos fondus.

Šiame straipsnyje apžvelgsime tik vieną reikšmingiausių VVU MB katalogų sistemos formavimosi etapų

(1948—1953 m. laikotarpiu), paliesdami jį teorijos vystymosi aspektu. Straipsnio tikslas — duoti medžiagą platesniam šios bibliotekos katalogų tyrimui.

Pokario metais bibliotekų katalogai nebeapatenkino sparčiai kylančio mokslinio darbo poreikio. Tarybinėje bibliotekininkystės teorijoje, siekiant pakelti katalogų efektyvumą, buvo ieškoma priemonių, leidžiančių sujungti vienos bibliotekos katalogus į glaudesnę sistemą. Buvo bandoma pateikti ir tipinių katalogų sistemos modelį.

Tarybinės katalogų sistemos charakteristika duota, pvz., bibliotekininkystės teoretikų — Z. Ambarcumiano, A. Klionovo, E. Šamurino darbuose¹. Juose reikalaujama, kad kiekviena biblioteka turėtų du pagrindinius — abėcėlinį ir sisteminių — katalogus. Visus bibliotekos katalogus reikėjo sudaryti pagal vieną planą ir bendrą metodiką, vengiant medžiagos kartojimo. Kiekvienas katalogas sistemoje privalėtų atspindėti bibliotekos fondus tik jam vienam skirtu aspektu. Be to, buvo ypač reikalaujama sukurti atskirų katalogų ir kartotekų tarpusavio ryšius.

Rimtas tarybinės bibliotekininkystės indėlis, įgyvendinant katalogų sistemos idėją, buvo „Bendrinių spaudinių

¹ Амбарцумян З. Н. Роль и значение каталогов советских библиотек. М., Госкультпросветиздат, 1951, 20 с.

Кленов А. В. Система каталогов советской библиотеки. М., Госкультпросветиздат, 1953, 31 с.

Шамурин Е. И. Основные проблемы организации каталогов в крупных библиотеках. (М.), 1948. 26 с. Машинопись.

aprašo taisyklių bibliotekų katalogams"² pasirodymas. Šios taisyklės buvo artimos bibliotekininkystės teorijoje žinomo anglų-amerikiečių spaudinių aprašo metodikai, kuri turėjo didelę įtaką, sudarant daugelio šalių nacionalines katalogavimo taisykles. Minėtos katalogavimo taisyklės leido plačiai išvystyti pagrindinį autorinį, tame tarpe kolektyvinį ir papildomą aprašus, numatė paprastą ir patogų medžiagos dėstymo būdą pagal autorių ir antraščių abėcėlę. Tarybinės spaudinių aprašo taisyklės davė pagrindą išvystyti svarbiausiam sistemoje — abėcėliniam katalogui. Be to, šios taisyklės sulygino knygų ir periodinių leidinių aprašą, suartino kataloginį su bibliografiniu, numatė įvairius nuorodų ir aiškinamųjų kortelių panaudojimo atvejus. Tai leido išvystyti katalogų sistemos teorijole reikalaujamą knygų ir periodikos katalogų bei bibliografinių kartotekų tarpusavio ryšį.

Kito pagrindinio, t. y. sisteminio, katalogo sudarymas bibliotekoms kėlė neaiškumą. Pvz., tose bibliotekose, kurios turėjo dalykinius katalogus, dar tebebuvo sprendžiamas sisteminio ar dalykinio katalogų pirmenybės klausimas. Sprendimą trukdė tai, kad nei sisteminio, nei dalykinio katalogų sudarymui nebuvo reikiamo metodinio pagrindo. Nebuvo griežtai apibrėžtos ir katalogų funkcijos. Laikotarpiu nuo pirmųjų tarybinės bibliotekininkystės metų iki „Bendrinių aprašo taisyklių“ išleidimo katalogai buvo laikomi informacijos ir auklėjimo priemone. Pasta-

rosios katalogų funkcijos buvo arba nepaisoma, arba ji buvo pervertinama. Siekiant pakelti katalogų auklėjamąjį vaidmenį, pirmenybė vis tik buvo atiduodama sisteminiam katalogui. Tačiau dėl minėtų teorijos trūkumų dalykiniai katalogai buvo „sisteminami“³, o sisteminiai kraštutiniais atvejais virsdavo rekomendacinės bibliografijos pakaitalu⁴.

Tokie katalogų organizavimo principai tarybinėse bibliotekose ne visada pasiteisindavo, jie sunkino tolimesnių katalogų sistemos vystymą.

VVU MB katalogų, kaip ir kitų darbo barų, perorganizavimą tarybinės bibliotekininkystės pagrindais trukdė ne tik reikalingų katalogams metodinių priemonių trūkumas. Į tarybinių bibliotekų sistemą VVU MB įsijungė su senas tradicijas ir skirtingus tarybiniam katalogams sudarymo principus turinčia katalogų sistema. Todėl, norint ją vystyti tarybinės katalogų sistemos pagrindais, reikėjo pakeisti ir jos sudarymo tvarką.

VVU MB paveldėjo katalogų sistemą iš Stepono Batoro universiteto bibliotekos (1919—1939) ir iki 1948 m. pabaigos tvarkė ją pagal senas tradicijas. Siekiant išryškinti tų tradicijų privalumus, reiktų specialaus tyrimo. Atsivėlgdami į straipsnio galimybes ir mūsų apibrėžtą laikotarpį, toliau paliesime tik tai, kuo senoji katalogų sistema nebeatitiko besivystančios bibliotekininkystės teorijos ir praktikos. Tokia senosios katalogų sistemos apžvalga turėtų padėti, nustatant jos pertvarkymo kryptis ir masą.

² Единые правила описания произведений печати для библиотечных каталогов. Ч. 1—4. М.-Л., 1949—1954.

Ч. 1. Описание книг. М., 1949. 334 с.

Ч. 2. Описание периодических изданий. Л., 1954. 132 с.

Ч. 3. Описание картографических изданий. Л., 1950. 51 с.

Ч. 4. Описание нотных изданий. М., 1952. 64 с.

³ Сокровища культуры. (Одесская научная библиотека им. А. М. Горького). Одесса, 1958, с. 172.

⁴ Кленов А. В. Система каталогов советской библиотеки. М., 1953, с. 13.

1948 m. VVU MB turėjo 773.300 vietų netų fondą⁵. Jį katalogų sistema atspindėjo dviem aspektais: pagal medžiagos dėstymo pobūdį (abėcėlinis ir dalykinis katalogai) ir pagal spaudinių rūšis (knygų ir periodikos katalogai). Bibliografijos skyrius turėjo kryžminį katalogą. Rankraščių ir senų spaudinių fondams buvo sudaryti specializuoti ir abėcėliniai katalogai. Abėcėliniai katalogai buvo vedami ir skaityklų bei kai kurių fakultetų fondams.

Pagrindinis abėcėlinis knygų katalogas Stepono Batoro universiteto bibliotekos laikais buvo perorganizuotas iš Vilniaus Viešosios bibliotekos (XIX a. antroji pusė — XX a. pradžia) katalogų. Pirmiausia buvo rekatologuotos lenkiškos knygos. Didelė dalis senųjų XVII—XVIII a. knygų aprašų iki 1948 m. dar buvo nerekatologuoti.

Pagrindinis abėcėlinis katalogas buvo sudarytas „Przepisy katalogowania w bibliotekach polskich“⁶ pagrindu. Šios taisyklės buvo parengtos pagal kitą katalogizacijos kryptį — prūsų aprašo taisyklės. Prūsiskiosios taisyklės pasauliniu mastu turėjo mažiau pasekėjų nei anglų-amerikiečių aprašo metodika. Jos buvo kritikuojamos dėl siauros „autorius sąvokos, antraštinio aprašo neapibrėžtumo, painios kortelių dėstymo pagal pirmąjį antraštės daiktavardį sistemos“⁷. Prūsų aprašo metodikos pagrindu sudarytose lenkiškose taisyklėse buvo įvesti tik kai kurie pataisymai. Jose, pvz., buvo reikalaujama dėstyti korteles ne pagal pirmąjį antraštės daiktavardį, o autorių ir antraščių abėcėlės tvarka.

Atskirai paimtos knygos aprašas senuosiuose lenkų kataloguose, atrodytu, nedaug skyrėsi nuo dabartinių VVU

MB katalogų aprašų. Juos sudarė tie patys pagrindiniai spaudinių aprašo elementai: autorius, antraštė, paantraštiniai duomenys, kiekybinė charakteristika, leidimo vieta, leidykla ir metai, antraštiniai duomenys, pastabos. Nesutapo tik jų dėstymo kortelėje nuoseklumas ir forma.

Vilniaus Viešosios bibliotekos kortelėse buvo pateikiama: autorius, antraštė, paantraštiniai duomenys, leidimo vieta ir metai, kiekybinė charakteristika. Nebuvo griežčiau laikytasi autorinės eilutės vienodumo, analogiškos pagrindinių aprašo elementų išdėstymo tvarkos ir formos. Kortelės buvo sudėtos pagal pagrindinį antraštės daiktavardį (prūsiskos sistemos pagrindu).

Tačiau didžiausią senųjų VVU MB katalogų aprašo skirtumą nuo tarybinės spaudinių aprašo metodikos sudarė tai, kad įvairių įstaigų ir organizacijų medžiaga buvo aprašyta pagal antraštę ir todėl išsisklaidžiusi po visą katalogą. Papildomi, daugiausia nuorodų tipo, aprašai buvo vartojami vieno katalogo ribose. Nuorodos, jungiančios pagrindinį abėcėlinį ir periodikos katalogus buvo taikytos tik tęstinių leidinių ir serijų aprašui.

Be to, priešingai tarybinei aprašo metodikai, VVU MB periodikos katalogų aprašas savo forma iš pagrindų skyrėsi nuo knygų katalogų. Didžiąją periodikos katalogo dalį sudarė specialias grafas turinčios kortelės, kuriose buvo atitinkamai rašomi tokie pagrindiniai aprašo elementai: periodinio leidinio antraštė, leidimo vieta ir metai bei specifikacija. Lenkų laikais iš abėcėlinio knygų ir periodikos katalogų buvo perkelta dalis serijų bei tęstinių leidinių aprašų. Todėl pastarajame

⁵ Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinė biblioteka. Rankraščių skyrius. Fondas 47, (toliau VVU MB RS F. 47) ... bibliotekos 1948, 1949 ir 1950 m. darbo ataskaita. 1, 2.

⁶ Przepisy katalogowania w bibliotekach polskich. I. Alfabetyczny katalog druków. Warszawa, 1934.XIII. 100 p. (B-ka narodowa).

⁷ Гильяревский Р. С. Развитие современных принципов книгоописания. М., 1961, с. 82.

kataloge greta periodikos kaitaliojosi kortelės su knygų aprašu.

Senasis pagrindinis abėcėlinis katalogas skyrėsi nuo tarybinių ir kitų to meto pasaulio šalių priešakinių bibliotekų katalogų dar ir tuo, kad jame tebebuvo jungiami visų kalbų aprašai bendra lotynų abėcėlės tvarka. Rusiškos literatūros aprašai, geriausiai atveju tik autorinė eilutė, buvo transkribuojami į lenkų abėcėlę. Iki 1948 m. į visus katalogus buvo įtraukiami ir nauja tarybinė literatūra, rusiškos literatūros leidinius transkribuojant į lietuvių abėcėlę.

Senoji VVU MB katalogų sistema neatitiko tarybinės katalogų sistemos pagrindinių reikalavimų. Sisteminio katalogo, kaip matėme, VVU MB neturėjo. Senasis pagrindinių fondų dalykinis katalogas, nekalbant apie netinkamą jį, kaip ir visos senosios katalogų sistemos politinį kryptingumą, buvo metodiškai pasenęs. A. Lysakovskio dar 1925 m. sudaryta dalykinių rubrikų sistema neatspindėjo mokslo pažangos.

Kai kuriose Tarybų Sąjungos ir kitų šalių bibliotekose buvo imtasi organizuoti suvestinį viso bibliotekos tinklo katalogą. Jis paprastai buvo sudaromas pagal vieną pagrindinį katalogą ir turėjo atspindėti visuose bibliotekos fonduose esamą literatūrą. Tuo tarpu senasis abėcėlinis VVU MB katalogas, neskaitant pagrindinio bibliotekos fondo, atspindėjo tik dalį atskiruose bibliotekos skyriuose ir centrinių universiteto rūmų skaityklose esančią literatūrą. Fakultetų, katedrų, seminarų bibliotekų katalogai iki 1948 m. buvo organizuojami nepriklausomai nuo pagrindinės bibliotekos.

Lenkų valdymo metais iš Vilniaus Viešosios bibliotekos katalogo buvo iš-

imta dalis senosios rusų ikitarybinio laikotarpio literatūros aprašų. Didžiojo Tėvynės karo laikotarpiu iš bibliotekos fondų dingo apie 158.650 knygų⁸. Tai dar labiau atitolino pagrindinį katalogą nuo fondų. Kita vertus, pirmaisiais pokario metais į bibliotekos fondus įsijungė nemažas kiekis nusavintų knygų kolekcijų. Daug knygų ir periodinių leidinių biblioteka gavo iš perorganizuoto Kauno universiteto, Maskvos ir Leningrado bibliotekų. Negausus kataloguotojų būrys nespėdavo sutvarkyti net naujai gaunamos tarybinės literatūros. Po 1948 m. VVU MB knygų fondų inventorizacijos susidarė 348 tūkst. egz. nesutvarkytų knygų ir periodinių leidinių⁹. Dėl visų šių priežasčių bibliotekos fondus reikėjo sutikrinti su pagrindiniais katalogais ir didele dalimi aprašyti.

Pokario metais beveik visos didžiosios Tarybų Sąjungos bibliotekos jau buvo perėjusios prie pasauliniu mastu vartojamų kataloginių kortelių formato (12,5×7,5 cm). VVU MB kataloguose dar buvo vartojamos nestandartinės kelių dydžių kortelės. Pvz., Vilniaus Viešosios bibliotekos katalogai buvo sudaryti iš 15,5×13,5 cm, o Stepono Batoro universiteto bibliotekos — iš 13,5×10 cm dydžio kortelių. Senasis lenkų periodikos katalogas jungė, pvz., dviejų formatų kortelės — 13,5×10 cm greta 16×14 cm.

Senieji VVU MB katalogai pirmaisiais pokario metais turėjo menkesnį nei kitose tarybinėse bibliotekose vidinį apipavidalinimą; skirtukai buvo tik raidiniai, susidėvėję.

Literatūros atskleidimo operatyvumą kataloguose stabdė žemas kompleksavimo ir knygų tvarkymo skyriaus „praleidžiamasis pajėgumas“. Trūko kataloginio darbo specialistų. Fakulte-

⁸ *Vladimirovas L.* 400 metų kultūros, švietimo ir mokslo tarnyboje.— Kn.: Kultūrų kryžkelėje. V., 1970, p. 83.

⁹ VVU MB RS F. 47, ... bibliotekos 1948, 1949 ir 1950 m. darbo ataskaita, 1. 4.

tų bibliotekose, ypač pirmaisiais pokario metais, katalogų tvarkymas buvo labai organizuotas.

Taigi, reorganizuojant senąją VVU MB katalogų sistemą, reikėjo: 1. pereiti prie tobulesnės spaudinių aprašo metodikos, 2. išspręsti pagrindinių katalogų problemą, 3. įtraukti į sistemą fakultetų katalogus, 4. įvesti tarptautinio standarto katalogines korteles, 5. sutvarkyti katalogų apipavidalinimą, 6. pakelti kataloguotojų darbo našumą.

Šių uždavinių sprendimą lėmė ne tik tarybinės katalogų sistemos principų taikymas. VVU MB katalogų sistemos formavimąsi sąlygojo ir skatino bendras universiteto veiklos plėtimas, skaičiuotojų poreikių didėjimas.

Jau 1940 m., atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, Vilniaus universitetui buvo pavesta išspręsti eilę mokslinių problemų, susijusių su Lietuvos krašto gamtos turtų panaudojimu, skatinamų tirti lietuvių tautos kultūrą ir praeitį. Į universiteto mokymo planus vietoje eilės disciplinų, būdingų buržuaziniam universitetui, buvo įvesti nauji, atitinkantys to meto reikalavimus dalykai: marksizmo-leninizmo pagrindai, marksistinė politinė ekonomija, TSRS tautų istorija, TSRS valstybinė teisė, darbo teisė, darvinizmo pagrindai ir kt. Pasikeitė universiteto struktūra, išaugo studentų skaičius. Pvz., jeigu 1939/40 m. m. universitete veikė du fakultetai su 1.004 studentais, tai 1940/41 m. m.— jau keturi fakultetai su 2.274 studentais¹⁰.

Universitetui buvo keliamas uždavinys ne tik didinti specialistų skaičių, bet ir kelti jų idėjinį-politinį lygį.

Kartu buvo žengti pirmieji žingsniai, pertvarkant bibliotekos darbą ir jos katalogus.

Iš perorganizuoto Kauno universiteto bibliotekos buvo perkelta 12 lietuvių darbuotojų. Jų tarpe — geri spaudinių aprašo žinovai — Vaclovas Biržiška (tapęs Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriumi), Izidorius Kisinas, Valerija Kisiniėnė. Pirmoje eilėje buvo imtasi kataloguoti naują tarybinę literatūrą, versti dalykinio katalogo rubrikas į lietuvių kalbą.

1940—1941 m. laikotarpiu I. Kisinas parengė lietuviškas knygų aprašo taisykles, pritaikytas Vilniaus universiteto bibliotekai (4 mašinr. egz.)¹¹. Deja, šių taisyklių nerasta nei VVU MB, nei asmeniniame I. Kisino archyve Lietuvos TSR Centrinėje Mokslų Akademijos Mokslinėje bibliotekoje.

1940 m. Vilniaus universiteto bibliotekoje vykusiame Lietuvos Bibliotekininkų draugijos susirinkime buvo skaitytas pranešimas apie L. N. Tropovskio dešimtainę klasifikaciją¹². Sutrumpinta klasifikacijos schema buvo išspausdinta ir „Bibliografijos žiniose“¹³. Tačiau tuo metu VVU MB dar nesvarstė sisteminio katalogo sukūrimo klausimo.

VVU MB archyve išliko dokumentų, liudijančių bibliotekos tinklo centralizacijos pradžią ir su tuo susijusius sunkumus. Pvz., yra rastas 1941 m. parengtų seminarų bibliotekų taisyklių projektas. Jame nurodoma, kad seminarų bibliotekų knygos turi būti ne fakultetų, o pagrindinės bibliotekos nuosavybė. Seminaro bibliotekininkas turės vesti kotelinį katalogą. Vienas kortelių egzempliorius privalas būti siunčiamas pagrindinei bibliotekai.

¹⁰ Vilniaus universitetas. V., 1966, p. 131.

¹¹ Kisiniėnė V. VVU biblioteka vokiečių okupacijoje.—„Bibliotekų darbas“, 1970, Nr. 6, p. 17.

¹² LTSR Bibliotekininkų draugijoje.—„Bibliografijos žinios“, 1940, Nr. 8, p. 238—239.

¹³ Ružancovas A. Dešimtainės klasifikacijos sutrumpintos lentelės (pagal L. N. Tropovskį).—„Bibliografijos žinios“, 1940, Nr. 27, p. 183.

Į bibliotekos pertvarkymo darbus aktyviai reagoavo universiteto mokslo personalas. Pvz., 1941 m. fakultetų seminarų reikalų išrinktajai komisijai buvo pateiktas raštas, protestuojantis prieš fakultetų bibliotekų prijungimą prie pagrindinės bibliotekos. Raštą pasirašė keturiolika Humanitarinio fakulteto narių. Jame pažymima, kad bibliotekoje numatomas ir pradedamas perorganizavimas, griaunąs mokslinio-pedagoginio darbo pagrindus. Tai susiję su nepatenkinamu seminarų bibliotekų komplektavimu. Rašte išvardinta eilė vertingų leidinių, kurių, matyt, komplektavimo reikalus pradėjus tvarkyti pagrindinei bibliotekai, Humanitarinių mokslų fakulteto bibliotekos nebegavo. Pasirašiusieji reikalavo išaiškinti bibliotekos direktoriaus ir seminarų vedėjų teises, apibrėžti pagrindinės bibliotekos santykius su fakultetų seminarų ir katedrų bibliotekomis.

Apie to meto bibliotekos dėmesį fakultetų bibliotekų katalogams rodo Teisės mokslų fakulteto bibliotekos katalogų patikrinimo juodraštis. Jame išvardinti visi fakulteto seminarai, pažymint šalia kiekvieno jų katalogų tvarkymo būklę, pvz., „yra lenkų laikų katalogas“, „pradėta vesti“, „neužbaigti“, „neatitinka fondų“.

Deja, tolesni Vilniaus universiteto bibliotekos katalogų tvarkymo darbai pagrindinėje ir fakultetų bibliotekose nutrūko prasidėjus Didžiajam Tėvynės karui.

1944 m. išvadavus Vilnių, universitete su naujomis jėgomis buvo vystomas mokslinis darbas. Pvz., jeigu 1947 m. VVU mokslinio tyrimo darbo plane buvo tik 7 kompleksinės temos, 1949 m.— 24, tai 1950 — jau 155 komp-

leksinės ir 15 grupinių temų. Nuo 1948 m. universitetas pradėjo rengti ir leisti savo mokslų darbus. 1946/47 m. m. buvo įkurta Studentų mokslinė draugija, organizuojamos konferencijos. Nuo 1948 m. pradėjo rengti mokslinius kadrus VVU aspirantūra¹⁴.

Vystant mokomąjį darbą, vėl buvo atnaujinti mokymo planai ir programos, atkurtos marksizmo-leninizmo ir politinės ekonomijos katedros, atnaujintas ir išplėstas marksizmo-leninizmo pagrindų, politinės ekonomijos, dialektinio ir istorinio materializmo dėstymas. 1949 m. universitete jau veikė aštuoni fakultetai, kuriuose mokėsi 2.962 studentai, t.y. beveik 2,3 karto daugiau nei pirmaisiais pokario metais¹⁵. Buvo įsteigtos dvi bendrafakultetinės, šešios fakultetų ir eilė katedrų skaityklų tipo bibliotekų¹⁶. Visos fakultetų ir katedrų bibliotekos jau galutinai perėjo pagrindinės bibliotekos žinion.

Kylant universiteto moksliniam, mokamajam ir auklėjamajam darbui, atitinkamai augo bibliotekos skaitytojų skaičius, plėtėsi jų poreikiai. Antai, 1950 m. skaitytojų skaičius siekė 1.980, t. y. 26% viršijo 1945 m. lygį¹⁷.

Didžiausią paklausą iš mokslo šakų turėjo marksistinė-lenininė literatūra. Ypatingą susidomėjimą kėlė nauja tarybinė lietuvių ir rusų literatūra, palaipsniui išstūmusi skaitytojų užklausoje iki 1948 m. vyravusią lenkų literatūrą.

Didėjant universiteto fakultetų ir katedrų savarankiškumui, augo knygų poreikalavimas fakultetų ir katedrų bibliotekose. 1947—1948—1949 m. laikotarpiu šiose bibliotekose skaitytojų lankomumas pakilo nuo 16 iki 27 tūkstančių¹⁸.

¹⁴ Vilniaus universitetas. V., 1966, p. 231—247.

¹⁵ *Zostautalė P.* Vilniaus aukštųjų mokyklų išaugimas socialistinės statybos Lietuvoje metais (1944—1953).—„Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai“, serija A.I (16), 1964, p. 202.

¹⁶ Vilniaus universitetas. V., 1966, p. 148.

¹⁷ VVU MB RS F. 47... bibliotekos 1948, 9149 ir 1950 m. darbo ataskaita, l. 6.

¹⁸ VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки... за 1948/49 уч. г., л. 1.

Taigi, tenkinant VVU MB skaitytojų poreikius, reikėjo tinkamai atskleisti pagrindines bibliotekos ir fakultetų kataloguose marksistinę-lenininę literatūrą, išryškinti naują tarybinę ir pažangiąją užsienio literatūrą.

Tinkamą literatūros atskleidimą kataloguose stabdė ne tik metodikos stoka bei senų tradicijų varžtai. Pokario metais universitetui trūko lėšų, kadrų. Pvz., iki 1948 m. VVU MB neturėjo nė vieno darbuotojo su aukštesniu bibliotekiniu išsilavinimu.

Todėl esminis VVU MB katalogų sistemos pertvarkymas tarybinės bibliotekininkystės pagrindais buvo pradėtas tik 1948—1949 m., išleidus Tarybų Sąjungoje „Bendrines aprašo taisykles“, pradėjus gauti sąjunginių ir Lietuvos TSR Knygų rūmų leidžiamas spaustines korteles, palaipsniui kylant VVU MB darbuotojų kvalifikacijoms, augant bibliotekos biudžetui.

Daug pastangų, organizuojant senosios VVU MB katalogų sistemos pertvarkymą, padėjo Levas Vladimirovas, nuo 1948 m. pradėjęs dirbti šios bibliotekos direktoriumi. Jau 1948 metų pradžioje bibliotekos kolektyvui buvo iškeltas uždavinys — tinkamai atskleisti bibliotekos fondus. Sprendžiant šį uždavinį, buvo nutarta visų pirma sudaryti apgalvotą ir darnią katalogų sistemą.

Vykdamas šį nutarimą, pirmaeilis dėmesys buvo skiriamas kadrų formavimui. Pvz., 1948/49 m. m. keturi darbuotojai jau studijavo Leningrado Bibliotekinio instituto Neakivaizdiniame skyriuje¹⁹. Tais pačiais metais VVU MB direktoriaus pastangomis buvo surengti kursai naujoms tarybinėms spaudinių aprašo taisyklėms studijuoti. 1949 m. buvo padalintas Komplektavimo ir kny-

gų tvarkymo skyrius²⁰. Naujame Knygų tvarkymo skyriuje buvo suformuotas apie 10 narių kolektyvas, kuriam vadovavo V. Kisinienė. Fakultetų bibliotekininkus L. Vladimirovas įpareigojo dirbti tiesioginį darbą su knygomis ir katalogais.

Pagrindines kataloguotojų jėgos buvo visų pirma nukreiptos į centrinės bibliotekos katalogų pertvarkymą.

1948 m. buvo pradėtas vesti naujas skaitytojų abėcėlinis einamosios literatūros katalogas. Jis buvo sudaromas atskirai lotynų ir rusų rašmenimis. Į naujuosius katalogus buvo įjungti ir tarybinės literatūros aprašai, atspindėję senajame lenkų abėcėliniame kataloge iki 1948 metų. 1949 m. jau buvo rekatologuota 1.052 marksizmo-leninizmo klasikų ir 3.112 tarybinės literatūros spaudinių. Iš viso 1949 m. naujasis skaitytojų abėcėlinis katalogas turėjo 18 tūkst. kortelių²¹.

Rekatologuojant senąją abėcėlinį katalogą, iš jo buvo išimamos pasenusios, menkavertės literatūros kortelės. Be to, 1950 m. iš šio katalogo buvo išskirta mažiau reikalaujama, senesnė literatūra — apie 18 tūkst. kortelių²². Tačiau kortelės buvo atskiriamos formaliai, sprendžiant apie knygos vertę pagal jos aprašą. Todėl vėliau šio katalogo kortelės buvo vėl sujungtos. Iš viso senasis abėcėlinis katalogas turėjo apie 518 tūkst. kortelių²³. Jis buvo prieinamas skaitytojams, bet daugiau nepapildomas.

Tokiu būdu, VVU MB skaitytojams buvo sudaryti trys abėcėliniai pagrindiniai katalogai: naujasis katalogas lotynų rašmenimis (atskirai lietuvių ir užsienio kalba), rusų abėcėle ir senasis abėcėlinis katalogas — lotynų rašmenimis, jungiantis visų kalbų literatūrą.

¹⁹ VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки... за 1948/49 уч. г., л. 1.

²⁰ VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки... за 1948/49 уч. г., л. 1.

²¹ VVU MB RS F. 47, ... bibliotekos 1948, 1949 ir 1950 m. darbo ataskaita, l. 3.

²² VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки... за 1949/50 уч. г., л. 4.

²³ VVU MB RS F. 47, ... bibliotekos 1948, 1949 ir 1950 m. darbo ataskaita, l. 3.

Šie katalogai 1952 m. jau turėjo apie 570 tūkst. kortelių.

Katalogų reorganizacijos pradžioje pradėtas vesti skaitytojų katalogas turėjo ir tarnybinės pažymas. Šis katalogas buvo sudubliuotas, ir nuo 1951 m. pradėtas vesti tarnybinis katalogas. Nuo tų metų tarnybiniam katalogui rašomos kortelės buvo dauginamos ir skaitytojų katalogams. 1952 m. tarnybinis katalogas jau turėjo apie 20 tūkst. kortelių.

1949 m. buvo pradėti vesti nauji periodikos katalogai lotynų ir rusų rašmenimis. Senasis periodikos katalogas, turėjęs apie 24 tūkst. kortelių, 1952 m. buvo pradėtas rekatologuoti.

Nuo 1948 m. gruodžio 15 d., aprašant knygas ir periodiką, buvo pereita prie tarybinių spaudinių aprašo taisyklių ir tarptautiniu mastu vartojamų 12,5×7,5 cm dydžio kortelių²⁴. Pradžioje buvo vadovaujama I. Kisino tarybinių aprašo taisyklių pagrindu sudarytomis bendrinėmis spaudinių aprašo taisyklėmis lietuvių kalba²⁵. Be to, kataloguotojai turėjo L. Tichomirovos ir G. Firsovo parengtų spaudinių aprašo pavyzdžių rinkinį²⁶.

Tarybinė spaudinių aprašo metodika nežymiai pakeitė atskirų knygų aprašo formą ir pagrindinių aprašo elementų išdėstymo tvarką. Tačiau svarbiausia jų pritaikymo reikšmė ta, kad buvo sudarytos žymiai platesnės galimybės spaudiniui atpažinti ir jam surasti. Pvz., VVU MB kataloguose buvo smarkiai išplėsti autoriai aprašai. Knygas imta aprašinėti pagal sudarytoją, parengtą, įstaigos arba organizacijos pavadinimą. Pastarasis, vadinamas „kolektyviniu autoriumi“, padėjo surinkti į vieną vietą Komunistų Partijos,

VLKJS, TSRS Aukščiausiosios Tarybos, Ministrų Tarybos leidinius bei įvairių žinybinio pobūdžio įstaigų ir organizacijų medžiagą. Tik užsienio knygų ir periodikos kataloguose tokio tipo medžiaga buvo aprašoma pagal antraštę.

Vieningo formato kortelių įvedimas leido VVU MB kataloguose panaudoti visoms TSRS bibliotekoms centralizuotu būdu siunčiamas spaustines korteles. 1948—1953 m. laikotarpiu jos buvo gaunamos iš Visasąjunginių Knygų rūmų, V. Lenino bibliotekos ir Lietuvos TSR Knygų rūmų. Kortelės buvo reikšmingos keliais požiūriais: padėjo suvienodinti visų katalogų aprašą, pagreitino katalogavimo tempus. Jos įnešė į katalogus ypatingai svarbų aprašo elementą — anotacijas. Tuo laikotarpiu į VVU MB katalogus įjungtos anotuosios spaustinės kortelės marksizmo-leninizmo klasikų veikalamis neprarado rekomendacinio-auklėjamojo vaidmens ir šiuo metu.

Katalogų informacinį vaidmenį praplėtė gausūs papildomi aprašai. Be lenkų kataloguose palyginti plačiai vartojamų nuorodų tipo papildomų aprašų bendraautoriumi, vertėjui, redaktoriui, leidynei, papildomi aprašai buvo pradėti taikyti ir kolektyvui bei antraštei. Įvesta kita pagalbinių spaudinių aprašų rūšis — analizinis aprašas.

Nuorodos ir aiškinamosios kortelės buvo panaudotos taip pat žymiai platesniems tikslams: siekiant palengvinti kolektyvinio autoriaus medžiagos suradimą, šalinant dubliavimą, norint plačiau atskleisti bei rekomenduoti oficialaus ir žinybinio pobūdžio medžiagą.

Tarybinės spaudinių aprašo taisyklės padėjo susieti VVU MB knygų ir perio-

²⁴ VVU MB RS F. 47... bibliotekos 1948, 1949 ir 1950 m. darbo ataskaita, I. 3.
²⁵ I. Kisino parengtų aprašo taisyklių egzempliorius laikomas Lietuvos TSR Knygų rūmuose.

²⁶ Тихомирова А. П., Фирсов Г. Г. Алфавитный каталог. Альбом образцов описаний произведений печати с пояснит. текстом. Учеб. пособие. Л., 1949. 264 с. с илл. (Б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Ленингр. гос. библиотеч. ин-т им. Н. К. Крусской).

dinių leidinių katalogus. Periodiniai leidiniai buvo pradėti aprašyti analogiškai knygų aprašo metodikai, ant standartinio formato kortelių. Tai padėjo išvengti dubliavimo, vaizduojant analogiškos spaudos rūšių medžiagą. Pvz., periodikos kataloguose buvo pateikiamas pilnas tęstinių ir periodinių leidinių aprašas, o abėcėliniame ir sisteminiam — tik individualūs atskirų jo tomų aprašai. Iš abėcėlinio ir sisteminio katalogų buvo pateiktos nuorodos į pilną atitinkamų leidinių aprašą periodikos kataloge.

Tarybinės spaudinių aprašo taisyklės ypač reikalavo laikytis autorinės eilutės vienodumo. Tai sudarė galimybę VVU MB kataloguose surinkti į vieną vietą to paties autoriaus ar kolektyvo leidinius, išdėstant juos griežta abėcėlės tvarka.

Svarbus dėmesys tarybinėse aprašo taisyklėse buvo skiriamas ir katalogų organizacijai — jų vidiniam ir išoriniam apipavidalinimui. Šios bibliotekos abėcėliniam pagrindiniam katalogui buvo iškelti orientaciniai, o marksizmo-leninizmo klasikams ir kitiems žymiesiems mokslo ir kultūros veikėjams — vardiniai skirtukai. TSKP leidiniai buvo išdėstyti tiesiog chronologine tvarka. Katalogų dėžutės aprūpintos reikalingais užrašais.

Taigi, tarybinių aprašo taisyklių taikymas VVU MB kataloguose pakeitė juos iš esmės.

Atsivėlgdama į tarybinei katalogų sistemai keliamus reikalavimus, VVU MB vadovybė stengėsi įdiegti bibliotekoje ir kitą naują — organizuoti sisteminį katalogą.

Pagrindinius fondus iki šiol atspindėjęs dalykinis katalogas ne iš karto užleido vietą sistemiam. Jis turėjo tam

tikrų privalumų, atskleidžiant siauro žinybinio pobūdžio medžiagą. Reorganizacijos pradžioje šis katalogas buvo išvalytas nuo pasenusios literatūros kortelių, tęsiamas lenkiškų rubrikų vertimas į lietuvių kalbą. Dėl netinkamos rubrikacijos jis buvo skirtas tik tarnybiniam naudojimui. Skaičiuojams aptarnauti numatyta sudaryti atskirą dalykinį katalogą. Jis turėjo atspindėti naują tarybinę ir užsienio, o taip pat rekataloguotą rusų ikirevoliucinę literatūrą. Neturint reikalingų metodinių priemonių, naujo katalogo organizacija vyko sunkiai. Spaudinių dalykinimas ir naujų rubrikų formulavimas buvo atliekami savarankiškai. Be to, 1949 m. jau buvo pradėtas organizuoti naujas sisteminis katalogas. Dviejų — dalykinio ir sisteminio — katalogų vedimui etatai nebuvo numatyti. Dėl šių priežasčių 1950 m. dalykinio katalogo darbas buvo nutrauktas, toliau pagrindinį dėmesį skiriant sisteminio katalogo organizavimui.

Pirmuoju sisteminio katalogo etapu laikomas sisteminis bendrosios skaitytulos katalogas, turėjęs apie 6 tūkst. kortelių. Vėliau į šį katalogą buvo jungiama nuo 1949 m. bibliotekoje gaunama nauja literatūra. 1950 m. sisteminis katalogas jau turėjo 15 tūkst., 1951 m. — 30,3 tūkst., o 1952 m. — 40 tūkst. kortelių²⁷.

Vieningos spaudinių klasifikacijos schemas tuomet nebuvo tarybiniais sisteminiais katalogams. Kai kurios TSRS mokslinės bibliotekos sisteminį katalogų sudarymui naudojo arba L. Tropovskio ir N. Rusinovo dešimtaines klasifikacijas²⁸, arba tarybinės bibliotekinės-bibliografinės klasifikacijos užuomazgą²⁹. Dažniausiai buvo daroma šių klasifikacijos schemų kombinacija,

²⁷ VVU MB RS F. 47. ... bibliotekos 1948, 1949 ir 1950 m. darbo ataskaita, l. 4; 5.

²⁸ Троповский Л. Н. Краткие таблицы классификации для небольших библиотек. М., 1946. 63 с.

²⁹ Шамурин Е. И. Единая схема классификации для генерального систематического каталога Государственной библиотеки СССР им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. /М./, 1948, с. 3.

atsižvelgiant į kiekvienos bibliotekos specifiką³⁰.

VVU MB buvo pasirinkta dešimtainė klasifikacija. Šią klasifikaciją jau buvo naudoję Kauno universiteto ir kitos respublikos bibliotekos³¹. VVU MB darbuotojai galėjo būti susipažinę ir su tarybinės bibliotekose vartojama L. Tropovskio dešimtaine klasifikacija iš to meto tarybinės spaudos. Pokario laikotarpiu I. Kisinai išleido Lietuvos TSR bibliotekoms pritaikytas L. Tropovskio lenteles lietuvių kalba³².

VVU MB, 1949 m. pradėjęs klasifikuoti tik naujai gaunamą literatūrą, pastarųjų lentelių pilnai užteko.

Spaudinių klasifikacija ir sisteminio katalogo schemos sudarymas buvo patikėtas Knygų tvarkymo skyriaus darbuotojai Stefanijai Šlerpytei. Dabartiniame šio skyriaus klasifikavimo sektoriuje yra išlikusi S. Šlerpytės sudaryta pirmojo sisteminio katalogo klasifikacijos schema (4 rankr. sąs.). Ši schema buvo sudaryta 1950 m., kada, gausėjant literatūrai, L. Tropovskio klasifikacijos lentelių pagrindu sudarytas sisteminio katalogo skyrių rubrikas reikėjo papildyti ar pakeisti.

Pirmoji VVU MB sisteminio katalogo schema rodo, kad pagal L. Tropovskį buvo suklasifikuoti tokie pagrindiniai skyriai: 3K. Marksizmas-leninizmas, O. Bendras skyrius, 4. Kalbotyra, 8. Literatūros mokslas, 9. Istorija. Geografija. Kiti -- Gamtos mokslų ir matematikos (5), Medicinos (61), Meno ir sporto (7) — skyriai buvo perplanuoti pagal N. Rusinovo klasifikacijos lenteles. Šių lentelių pagrindu buvo papildomi ir Filosofijos (IF), Religijos, Ateizmo (2), Visuomeninių-politinių moks-

lų (32) skyriai. Grožinė literatūra į sisteminį katalogą buvo įtraukta vėliau negu kitų mokslo šakų literatūra. Ji iš pradžių buvo klasifikuojama pagal masinėms bibliotekoms skirtą instrukciją³³, vėliau — L. Rusinovo lentelių pagrindu. Lietuvos istorijos, lietuvių literatūros istorijos periodizaciją ir atitinkančias šią literatūrą rubrikas S. Šlerpytė nustatė, vadovaudamasi moksline literatūra, specialiais terminų žodynais, universiteto mokymo programomis.

Organizuojant sisteminį katalogą, į pirmą vietą buvo iškeltas 3K skyrius. Marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, priklausomai nuo jų turinio, buvo iškelti į pirmą vietą ir atitinkamų kitų mokslo šakų skyriuose. Skyrių pradžioje buvo išdėstyta partijos ir vyriausybės nutarimų medžiaga, oficialių asmenų kalbos ir pranešimai, tarybinių klasikų veikalai. Kiekvieno skyriaus viduje buvo sudaryta pastovi skirtukų sistema dalyko istorijai, metodikai, vadovėliams ir mokymo priemonėms, periodikai. Šių poskyrių viduje medžiaga buvo skirstoma kalbiniu principu. Pradžioje buvo sustatoma lietuvių, rusų, o toliau, atsižvelgiant į VVU MB skaitytojų užsienio kalbų žinojimą,— lenkų, vokiečių ir kitų kalbų literatūra. Kalbų viduje kortelės buvo sudedamos atvirkščiai chronologine tvarka.

Didžioji dalis TSRS ir Lietuvos TSR bibliotekų sisteminuose kataloguose vartoja abėcėlinį sustatymo būdą. VVU MB pasirinko atvirkščiai chronologinį principą, matyt, dėl šių priežasčių: užsitęsęs katalogų reformai, nebuvo kaip atskleisti naują literatūrą; trūko darbo jėgos. Atvirkščiai chronologinis kortelių dėstymo būdas sisteminiam kata-

³⁰ Полюсук А. П. Научная библиотека Московского университета.— «Советская библиография», вып. 6, 1948, с. 3.

³¹ Ruzgas V. Vadovėlis bibliotekoms. K., 1937, p. 513.

³² Tropovskis L. N. Dešimtainė klasifikacija. K., 1947. 180 p.

³³ Об организации читательских каталогов в массовых библиотеках. К-тет по делам культ.-просвет. учр. при Совете Министров РСФСР. Упр. 6-ек. 30 июля 1951 г.— В кн.: Минимум библиотечной техники. М., 1952, с. 67—72.

loge išvadavo bibliotekos darbuotojus nuo papildomos naujienų kartotekos vedimo.

Skirtukų sistema buvo organizuota lygiagrečiai lietuvių ir rusų kalba, gausiai vartotos giminingų katalogo skyrius jungiančios nuorodos.

Kartu su sisteminiu katalogu buvo pradėta organizuoti pagalbinė skaitytojų ir tarnybinė abėcėlinė-dalykinė rodyklė. Ji buvo pradėta ir ilgą laiką vedama atskirai lietuvių ir rusų kalba. Nustatant rubrikas buvo vadovaujamas spausdinėmis kortelėmis.

Pagrindiniai sisteminio katalogo sudarymo principai išliko nepakitę iki šių dienų.

1948 m. buvo imtasi pertvarkyti bibliotekos skyrių katalogus. Senų spaudinių ir rankraščių skyriuje 1953 m. buvo baigta senosios lietuviškos spaudos rekatalogizacija³⁴. Šis skyrius dėl aprašomos medžiagos specifikos ir nuolatinės darbo jėgos trūkumo laikėsi įprastinių lenkų laikais naudojamų aprašo taisyklių ir seno formato kortelių.

Bibliografijos skyriuje kryžminis katalogas nuo 1949 m. buvo skirtas tik tarnybiniam naudojimui. Naujai gautam literatūrai buvo imta organizuoti abėcėlinį ir sisteminių katalogus. Be to, nuo 1949 m. šiame skyriuje sudarinėjamos bibliografinės kartotekos. Jos papildė besiformuojančią katalogų sistemą teminiu aspektu. Pvz., sudarytos kartotekos: „Į pagalbą studijuojantiems V. Lenino darbus“, „Į pagalbą studijuojantiems Trumpąjį VKP(b) istorijos kursą“, teminė kartoteka marksistinės-lenininės literatūros klausimais. Svarbią reikšmę turėjo grožinės literatūros kartoteka. Ji papildė sisteminių katalogą, kuris, kaip minėjome, pradžioje šios literatūros dar neatspindėjo. Abėcėlinio katalogo informacinės galimybės praplėtė personalijų karto-

teka. Ji jungė ne tik periodikos, bet ir analizinius knygų aprašus, recenzijas. Iki 1951 m. Bibliografijos skyriuje susidarė apie 15 įvairios tematikos kartotekų. Didelis jų skaičius sunkino literatūros ieškojimą, vertė dubliuoti korteles. Todėl 1951 m. pradžioje visos kartotekos buvo sujungtos į bendrą žurnalų ir laikraščių straipsnių kartoteką. Kortelės buvo išdėstytos pagal Viasasjunginių Knygų rūmų klasifikacijos schemą, atskirai lietuvių ir rusų rašmenimis. 1953 m. bendroji laikraščių ir žurnalų straipsnių kartoteka jau turėjo apie 71,5 tūkst. kortelių³⁵.

Daug reikšmės buvo skiriama abonentų, skaityklų ir fakultetų bibliotekų fondams atskleisti. 1949 m. šiems fondams buvo sudaryti abėcėliniai ir sisteminiai einamosios literatūros katalogai. 1950 m. juose atsispindėjo ne tik einamoji, bet ir iki 1949 m. gauta rusų ir lietuvių literatūra. 1952 m. buvo pradėta rekataloguoti senoji rusų ir užsienio literatūra.

Metodiniu požiūriu fakultetų bibliotekų katalogai buvo žemesnio lygio nei pagrindiniai. Tai pažymėta beveik kiekvienų 1948—1953 metų laikotarpio ataskaitose. Be to, Marksizmo-leninizmo katedros kataloguose yra likę tuo laikotarpiu rašytų kortelių. Jos aprašytos, nesilaikant katalogavimo taisyklių, ne bibliotekiniu raštu. Tokių kortelių pagrindu sudaryti katalogai, matyt, turėjo priminti tarnybinio pobūdžio kartotekas.

Fakultetų bibliotekų katalogų nekybiškumo priežastimi reikia laikyti tai, kad šių bibliotekų darbuotojai neturėjo specialaus išsilavinimo, dažnai keisdavosi. Fakultetų bibliotekų dar nebuvo įmanoma aprūpinti ir aukščiau minėtomis metodinėmis priemonėmis, kuriomis naudojosi pagrindinė biblioteka. Sudarant sisteminius katalogus,

³⁴ VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки. . . за 1952/53 уч. г., л. 6.

³⁵ VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки. . . за 1951, 1952 и 1953 г., л. 13.

buvo vadovaujamosi atitinkamų pagrindinio sisteminio katalogo skyrių klasifikacija.

Tokia fakultetų bibliotekų katalogų organizacija, orientuojantis ne tiesiogiai į spausdintas metodines priemones, o į pagrindinės bibliotekos katalogus, turėjo, savo ruožtu, ir privalumų; padėjo suvienodinti visų katalogų metodiką. Juk svarbiausias katalogų sistemai keliamas reikalavimas ir buvo tas, kad „atskirų katalogų sudarymo metodika derintųsi su visa sistema ir priklaustų nuo jos“³⁶.

VVU MB kolektyvas daug nuveikė ir tvarkant nekataloguotas literatūros fondą. Darbuotojų jėgomis buvo aprašyta didelė to fondo dalis, visų pirma, periodika. Apie 60 tūkst. spaudinių, jų tarpe rusų ir užsienio literatūros, buvo sutvarkyta neetatinių darbuotojų, studentų pagalba.

Nekataloguotas fondas buvo aprašomas sutrumpintu aprašu, nurodant autorių, antraštę, leidimo vietą ir metus, kiekybinę charakteristiką. Retesniais atvejais buvo pateikiami paantraštiniai duomenys ir pastabos. Nebuvo vartojamos nuorodos ir papildomi aprašai. Iš tokiu būdu aprašytų kortelių buvo sudarytos kartotekos. Savo laiku jos padėjo bibliotekos darbuotojams, norint surasti reikalingas knygas, atrinkti menkavertę literatūrą. Tolesniems katalogizacijos darbams šios kartotekos didesnės reikšmės neturėjo. Rekatologuojant jose atsispindėjusią literatūrą, reikėjo imti iš fondų pačias knygas.

1953 m. naujoji katalogų sistema jau apėmė didžiąją dalį bibliotekos fondo, sudariusio tuo metu apie 1.300.000 vienetų³⁷. Šiam fondui atskleisti katalogai skaidėsi pagal: 1. paskirtį — skaitytojų ir tarnybiniai; 2. medžiagos atskleidimo pobūdį — abėcėliniai ir sisteminiai, 3. atspindimos me-

džiagos rūšį — knygų ir periodikos, 4. kalbų — lietuvių, rusų, užsienio kalbos.

VVU MB ataskaitose randame pabrėžiant, kad 1953 m. bibliotekos katalogams jau būdinga bendra aprašo metodika ir atskirų tipų katalogų, atitinkančių kiekvieno skyriaus specifiką, įvairumas. Dėl to bibliotekose katalogus reikėtų laikyti apibrėžta sistema, priešingai atsitiktiniam kelių tipų rinkiniui, kurį biblioteka buvo paveldėjusi iš buržuazinių laikų³⁸.

Pertvarkant katalogų sistemą tarybinės bibliotekininkystės pagrindais, buvo žymiai racionalizuotas visas kataloginio darbo procesas: plačiai naudojamos spaustinės kortelės, peržiūrėtos kataloguotojų darbo normos, rankraštines korteles imta dauginti rašomosiomis mašinėlėmis. Šios priemonės pakėlė Knygų tvarkymo skyriaus darbo našumą. Pvz., pradedant 1949 m., naujai gauta literatūra buvo sukataloguojama be liekanos kitiems metams. 1953 m., vykdant TRSR Aukštojo mokslo ministerijos įsakymą Nr. 227, jau buvo stengiamasi sutvarkyti naują literatūrą dešimties dienų laikotarpiu³⁹. Augo skyriaus praleidžiamasis pajėgumas, — jeigu 1948 m. buvo sukataloguota tik 13 tūkst. knygų, tai 1949 m. — 15,5, o 1951 m. — jau 22,4 tūkst. knygų.

VVU MB katalogų sistemos reorganizacija buvo labai savalaikė. Ji vyko sparčiai augant skaitytojų skaičiui, plečiantis jų poreikiams. Pvz., 1953 m. VVU MB skaitytojų skaičius siekė 3.360, t. y. du kartus daugiau už 1949 m. ir 3 kartus už 1945 metus. Jų lankomumas pakilo iki 201.600, taip pat du kartus pralenkiant 1949 m. ir 10 kartų — 1945 m. lygį. Literatūros išdavimas 1953 m. pasiekė 400.000 vienetų — 4 kartus pralenkiant 1949 m. ir 10 kartų — 1945 m. lygį. Skaitytojams išduo-

³⁶ Кленов А. В. Система каталогов советской библиотеки. М., 1953, с. 42.

³⁷ VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки... за 1951, 1952 и 1953 г., л. 6.

³⁸ VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки... за 1951, 1952 и 1953 г., л. 9.

³⁹ VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки... за 1952/53 уч. г., л. 6.

tos literatūros tarpe vyravo marksizmo-leninizmo literatūra⁴⁰. Penkis kartus, palyginti su 1949—1953 m., išaugo skaitytøjams suteiktų informacijų skaičius. Beveik į trečiąją dalį informacijų buvo atsakyta, remiantis katalogais⁴¹.

1953 m. sustiprėjo VVU MB vaidmuo universiteto moksliniame ir pedagoginiame gyvenime, jos reikšmė idėjiniam-auklėjamajam darbui⁴².

Taigi, pertvarkius 1948—1953 metais VVU MB katalogų sistemą tarybinės bibliotekininkystės pagrindais, buvo suformuota dabartinės katalogų siste-

mos užuomazga. Lemiamą reikšmę tolesniam jos vystymui turėjo: 1. tarybinės spaudinių aprašo ir klasifikavimo metodikos VVU MB katalogams pritaikymas, 2. pagrindinio abėcėlinio katalogo diferenciacija pagal paskirtį ir kalbas. Pagrindinio sisteminio katalogo sudarymas, 3. fakultetų bibliotekų katalogų suderinimas su pagrindiniais, 4. bendrosios žurnalų ir laikraščių straipsnių kartotekos organizacija, 5. katalogavimo kadrų formavimas ir jų kvalifikacijos kėlimas.

Leningrado N. K. Krupskajos
Kultūros institutas

Įteikta spaudai
1971 m. rugėjo mėn.

РЕОРГАНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ КАТАЛОГОВ БИБЛИОТЕКИ ВИЛЬНЮССКОГО УНИВЕРСИТЕТА ПО ПРАВИЛАМ СОВЕТСКОЙ КАТАЛОГИЗАЦИИ (1948—1953)

Д. КАСТАНАУСКАЙТЕ

Резюме

В 1940 г. Библиотека Вильнюсского Университета унаследовала систему каталогов, которые раскрывали библиотечные фонды недостаточно полно и широко. Произведения печати описывались на основе польско-прусских правил, известных своими очевидными недостатками. В каталогах чередовались карточки различного формата. Факультетские каталоги не были согласованы с каталогами основной библиотеки.

Для создания новой системы каталогов решающее значение имели развитие теории и практики советской каталогизации, расширение научной, учебной и воспитательной работы Вильнюсского университета, рост читательских потребностей этой библиотеки, увеличение библиотечных фондов.

С первых советских лет (1940—1941) библиотека приступила к первоочередной каталогизации советской литературы, а также к усовершенствованию методики построения катало-

логов, выяснила состояние факультетских каталогов, подбирала кадры каталогизаторов.

Основная реорганизация системы каталогов произошла за период с 1948 по 1953 г. Произведена дифференциация каталогов по их назначению, характеру отражаемой литературы, типу произведений печати, языку, охвату фондов. Созданы основы ведущих — читательских и генерального — служебного каталогов. Старые каталоги очищались от устаревшей литературы, проводилась рекаталогизация.

С 1948 г. стали применяться советские правила описания произведений печати и новые каталожные карточки, соответствующие международному стандарту. По примеру советских библиотек была создана методика классификации нового систематического каталога.

Реформой каталогов руководил Л. Владимир — директор библиотеки с 1948 г. По его инициативе был реорганизован Отдел книжной обработки, сформированы кадры, рационализирован весь процесс каталогизации.

⁴⁰ VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки... за 1952/53 уч. г., л. 6.

⁴¹ VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки... за 1951, 1952 и 1953 г., л. 2; 8; 1

⁴² VVU MB RS F. 47, Отчет работы Библиотеки... за 1952/53 уч. г., л. 12.

В результате этих мероприятий в 1953 г. система каталогов уже смогла не только шире отражать библиотечные фонды, но и пропагандировать их с позиций марксистско-ленинской науки.

В статье делается вывод, что решающее значение для развития современной системы ка-

талогов имели: дифференциация каталогов, создание советской методики описания и классификации произведений печати, организация общей картотеки журнальных и газетных статей, реорганизация факультетских каталогов, формирование кадров и повышение их квалификации.

THE FORMATION OF THE SOVIET CATALOGUE SYSTEM AT VILNIUS UNIVERSITY LIBRARY

D. KASTANAUSKAITE

Summary

In 1940 Vilnius University library inherited the catalogue system that diversely and inadequately represented the stock of the library. The books were catalogued on the basis of the Polish-Prussian regulations known for their scattiness. The cards of different size prevailed in the catalogues. The proper get-up was missing. The catalogues of some departmental libraries had no contact with the main library.

The general development of science and education at Vilnius University, the increasing demands of the readers, the growing stock in the library and the change in its composition and location determined the formation of entirely new system.

Already in 1940—1941 most attention was devoted to the cataloguing of Soviet literature, to the methodology of more dignified cataloguing system, to the revision of departmental libraries and providing with the personnel.

The first undertakings of the Soviet years were put into life in the years 1948—1953. The catalogues of the library were classified according to their purpose, the type of the book, the language, the volume of the stock. The sche-

me of the main alphabetic and subject catalogues was developed. The catalogues were cleared from outdated literature and recatalogued. In cataloguing the books use was made of the Soviet Catalogue regulations and internationally used cards adopted. Following the example of the Soviet libraries the methodology of the subject catalogue classification was put into practice.

Due to the great efforts Levas Vladimirovas, Director of the library since 1948, succeeded in organizing the catalogue reform. Thanks to this devotion the book-managing department has been reorganized, the personnel provided, the whole process of methodology work rationalized.

All these measures enabled the new catalogues system not only to make the stock of the library accessible, but also to propagate it from the marxist-leninist viewpoint of science.

The article draws a conclusion that it was the catalogue differentiation instituted in 1948—1953, the organization of the departmental catalogues and the staff provision that played the most important role in the development of the present-day catalogue system.